

Türü : Araştırma Makalesi
Konusu : Kültürel Çalışmalar
Gönderilme Tarihi : 7 Ocak 2022
Kabul Tarihi : 17 Şubat 2022

AZERBAIJAN VE TÜRKÇE DUDAK DEGMEZ ATASÖZLERİNİN İŞLEVSEL-ANLAMSAL YAPISI

Functional-Seaningal Structure Of Azerbaijan And Turkish Lip Degmez Projects

**Функционально-Семантическая Структура Азербайджанских И Турецких
Пословиц И Поговорок В Которых Отсутствуют Губные Звуки**

Memmedov KHANKIŞI*
(ORCID: 0000-0002-7064-726X)

Atıf Bilgisi/Reference Information

Chicago: Khankişi, Memmedov, “Azerbaycan Ve Türkçe Dudak Degmez Atasözlerinin İşlevsel-Anlamsal Yapısı”, *BENGI: Dünya Yörük-Türkmen Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 5 (2022), Sayı: 1: 145-162.

Apa: Khankişi, M. (2022). “Azerbaycan Ve Türkçe Dudak Degmez Atasözlerinin İşlevsel-Anlamsal Yapısı”. *BENGI: Dünya Yörük-Türkmen Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 5, Sayı: 1: 145-162.

Özet

Makale, henüz hiçbir kaynakta bulunamayan, konuşulmayan dudak degmez atasözlerinin işlevsel-anlamsal yapısını tartışmaktadır. Dudak degmezler hakkında literatürde farklı yaklaşımlarla karşılaşılıyor. Yani bu konuşmada dudak degmezlerde kullanılmayan harflerden bahsediyoruz. Çoğu literatürde dudak degmezlerde kullanılmayan harflerin şu şekilde olduğu söylenebilir: çift dudaklı ünsüzler m, b, p ve v, f ünsüzleri. Bazı kaynaklarda “z” diş harfi de yer alır. Aslında bu harfin dudaklarla bir ilgisi yokmuş gibi geliyor bize ve klasik edebiyattaki tüm dudak örneklerinde “z” zirvesinin varlığını görüyoruz. Şamil Dalıdağ haklı olarak m, b, p, v, f, o, ö, u ve ü harflerinden hiçbirinin dudaklarda kullanılmaması gerektiğine dikkat çekiyor. Görüldüğü gibi klasik edebiyatta gösterilen m, b, p, v, f ünsüzlerine o, ö, u ve ü ünlüleri eklenir. O, ö, u ve ü ünlülerinin telaffuzunda dudaklar oldukça hareket eder ve deforme olur. Bu nedenle, “dudak degmez” yerine “dudak terpenmez” kelimesini kullanmak daha iyi olabilir. Dudak degmezlerin en güzel örnekleri Âşık Alesker, Âşık Ali ve birçok klasik aşık ve şairin eserlerinde bulunur. Modern edebiyatımızda da benzer örnekler vardır. Eskiden dudak degmezler sadece koşma şeklinde yazılırdı, ama şimdi dudak degmez şiir örneklerine çeşitli şekillerde rastlayabilirsiniz: dudak degmez geraylı, dudak degmez gazel ve b. Bu nedenle, bu sorunun işlevsel-anlamsal yapısının mevcut temelde sistematik olarak incelenmesi, Azerbaycan ve Türk atasözlerinin alan sisteminin genel resminin net bir resmi için çok önemlidir.

Anahtar kelimeler: Folklor, Dudak, Âşık, Ali, Alesker.

* Azerbaycan Devlet Pedaqoji Universitesi, E-poçta kankishimamedov_53@mail.ru

+994 50 318 25 44

Abstract

The article discusses the functional-semantic structure of unspeakable proverbs and parables, which have not yet been found in any source. In the literature on lipstick, we come across different approaches. In other words, we are talking about letters that are not used in lipsticks. It can be said that in most literatures, the letters that are not used in the lip are the following: double lip consonants m, b, p and v, f consonants. Some sources also include the “z” tooth summit. In fact, it seems to us that this summit has nothing to do with the lips, and we see the presence of the “z” summit in all the examples of lips in the classical literature. Shamil Dalidag rightly points out that none of the letters m, b, p, v, f, o, ö, u and ü should be used on the lips. As can be seen, the vowels o, ö, u and ü are added to the infinitive m, b, p, v, f consonants shown in the classical literature. In the pronunciation of the vowels ö, u and ü, the lips move considerably and become deformed. Therefore, it may be better to use the word “lipless” instead of “lipless”. It is noted that none of the letters m, b, p, v, f, o, ö, u and ü should be used on the lips. The most beautiful examples of lipsticks are found in the works of Ashig Alasgar, Ashig Ali and many classical ashugs and poets. There are similar examples in our modern literature. In the past, lipsticks were written only in the form of conjunctions, but now you can come across examples of lipless poetry in various forms: lipless gerayli, lipless ghazal, and so on. Therefore, the study and systematic study of the functional-semantic structure of this problem on the existing basis is very important for a clear picture of the overall picture of the areal system of Azerbaijani and Turkish proverbs and sayings.

Key words: Folklore, Lip, Minstrel, Ali, Alesker.

Резюме

В статье рассматривается функционально-семантическая структура пословиц и поговорок, в которых отсутствуют губные звуки, не встречающиеся до сих пор ни в одном источнике. В литературе о пословиц и поговорок, в которых отсутствуют губные звуки, мы встречаем разные подходы. Другими словами, речь идет о буквах, которые не используются в этих жанрах. Можно сказать, что в большинстве литератур не употребляются следующие буквы: двойные губные согласные m, b, п и согласные v, f. Некоторые источники включают туда также букву «з». Но, нам кажется, что эта буква не имеет ничего общего с губами, и мы видим наличие букву «з» во всех примерах в классической литературе. Шамиль Далидаг справедливо указывает, что ни одна из букв м, б, п, в, ф, о, ö, у и ü не должна использоваться в этих жанрах. Как видно, гласные о, ö, у и ü добавляются к инфинитиву m, b, п, v, f согласным, показанным в классической литературе. При произношении гласных о, ö, у и ü губы значительно шевелятся и деформируются. Поэтому, может быть, лучше использовать вместо “dudak degmez”, слово “dudak terpenmez”. Самые красивые образцы такого рода встречаются в творчестве Ашуга Алескера, Ашуга Алы и многих классических ашугов и поэтов. Подобные примеры есть и в современной литературе. Хотя раньше стихи такого рода написаны в основном в форме «ошма», в настоящее время можно встретить примеры поэзии без губ в различных формах: герайли без губ, газель без губ и так далее. Поэтому систематическое изучение функционально-семантической структуры данной проблемы очень важно для четкого представления общей картины ареальной системы азербайджанских и турецких пословиц и поговорок.

Ключевые слова: Фольклор, Губа, Менестрель, Али, Алескер.

Giriş

Aşık şiirinde dudak degmez şiirin en zor ve en az kullanılan şekli hakkında literatürde farklı yaklaşımlarla karşılaşmaktayız. Yani dudak degmezlerde kullanılmayan harflerden bahsediyoruz. Çoğu literatürde dudak degmez kullanılmayan harflerin şu şekilde olduğu söylenebilir: **m, b, p** ve **v, f** harfleri (Mir Celal, 1988: 121), (Babazade, 2008: 121). Bazı durumlarda “z” herfi de bu listeye dahil edilir. Aslında bu herfin dudaklarla bir ilgisi yokmuş gibi geliyor bize ve klasik edebiyattaki tüm dudak degmez örneklerinde “z” herfinin varlığını görüyoruz. Dudak degmezler Âşık Ali'nin, tecnisler ise Dirili Kurbaninin adıyla ilişkilendirilir

(Paşayev, 2010: 29). Elchin ve Vilayat Guliyevin “Kendimiz ve sözümüz” adlı kitabı (Elçin, 1993: 39), dudak degmezin temel şartının dudakların birbirine değmesine neden olan beş herfin kullanılmaması olduğunu açıkça belirtmektedir. Ustat aşıkların dudak degmez icra ettikleri zaman dudaklarının arasına küçük bir iğne sokup okudukları söylenir. Dudakların kanadığı günün vay haline. Maharrem Kasımlı ve Mahmud Allahmanlı'nın “Aşık şiirinin şiir biçimleri ve çeşitleri” kitabının doksan beşinci sayfasında (Kasımlı, 2018: 95) şunları okuyoruz:” dudak degmez”- farklı şiir biçimlerinde dudakların birbirine değmesine neden olan m, b, p, v, f herflerinin kullanılmamasıdır. Bunlardan “v” ve “p” herflerinin telaffuzunda dudaklar tam olarak bir-birine dokunmasa da dudaklar dokunma eğiliminde olduklarından (buna “yarım tokunma” denir) dudak degmez şiirlerde onlardan kullanılmaları tavsiye edilmez. Dudak degmez Türkçede hem de “lebdegmez” adlandırılır. Şamil Dalıdağ dudak degmezlerde (Askerov, 1998: 3) şu harflerden hiçbirinin kullanılmaması gerektiğini belirtir: m, b, p, v, f, o, ö, u ve ü. Görüldüğü gibi klasik edebiyatta gösterilen m, b, p, v, f herflerine o, ö, u ve ü herfleri de eklenir. O, ö, u ve ü herflerinin telaffuzunda dudaklar oldukça hareket eder ve deforme olur. Bu nedenle, “dudak degmez” yerine “dudak terpenmez” kelimesini kullanmak daha iyi olabilir. Literatürde “dildönmez/dilterpenmez” şeklinde şiirler olduğu doğrudur. Ama “dildönmez/dilterpenmez” ayrıdır, “dudak degmez” ayrı. “Aşık şiirinin şiir biçimleri ve çeşitleri” adlı kitapta (Kasımlı, 2018: 90) keyd olunur ki, “dildönmez/dilter-penmez” “l” ve “r” herflerinin kullanılmayan sözcüklerinden oluşan geraylı, koşma ve tacnislere verilen addır. En güzel dudak degmez örnekleri Âşık Ali'nin “Ay eder Kij-Kij”, “Ayali geçdi”, “Ha sari dağlar”, “Arani tez-tez”, “Yaralar yarı”, “Ha kala-kala”, “Kechsin” koşmalarını, “Ne iyi yara”, “Yara yar”, “Yar asa seni” cıgalı tecnislerini, Âşık Alesker'in “Geda” divanını, “Çata-çat”, “Ay eyler kij-kij”, “A yaga-yaga”, “Nedi adı” (Aşık Alesker, 2004: 101-103), “Ayaga-ayaga”, “Kijhaqij”, “Se qali tez-tez” koşmalarını, “Ne iyi-iyi” (Aşık Alesker, 2004: 106-107) cıgalı tecnisini misal göstermek olur. Modern edebiyatımızda da benzer örnekler vardır (Zelimxan Yakub, 1997: 301). Klasik dudak degmezin hiçbirinde yukarıdaki dokuz harften hiçbirine rastlamadığımızı da belirtelim. Ne yazık ki son dönemde yazılan dudakdegmezlerde bu kanun çiğnenmekte ve o, ö, u ve ü harfleri bu örneklere yansımaktadır. Bunun kabul edilemez olduğunu bir kez daha vurguluyoruz. İzin verilirse Âşık Alesker, Âşık Ali ve Şamil Dalıdağ ustalarımız kullanırdı. Örnek için Âşık Ali'nin “Ay eyler kij-kij” dudak degmezinine şuna bakalım:

Leysan yağar, dağlar karı erider,

Sel geler dereden ay eyler kīj-kīj.
Çaylar axar, seller, sele karışar,
Seslener, çağlayar ay eylər kīj-kīj.
Leyli'nin sinesi ha kaşa deger,
Aşığın sinesi ataşa deger,
Daşar seller, sular ha daşa deger,
Kayalar dil açar ay eylər kīj-kīj.

Ali deyer sel getirer lil kalar,
Axar Araz, dalğalanar, lil kalar,
Yel esende deryalarda dalğalar,
Çalxanar, kaynayar, ay eylər kīj-kīj (Âşık Ali, 2006: 59).

G.Namazov'un 2004 yılında yayınladığı "El çelengi" (halk şiirinden seçmeler) kitabında Novras İman'ın "Kale, yar kal" dudak degmezine dikkat edersek, son bentte Novras İman'ın adının geçtiğini görüyoruz ve burada dudak degmezin şartları ihlal olunuyor. Böylece Novras kelimesindeki "v" harfinin telaffuzunda, İman kelimesindeki "m" harfinin telaffuzunda dudaklar birbirine değmektedir. Başka bir deyişle, bunlar dudak degmez olarak kabul edilmezler. Tabii bunun dikkatsizlikten kaynaklanan bir hata olduğunu düşünüyoruz. Elbette yazarların bu kitapları derlerken çok dikkatli olmaları gerekiyordu. Ne yazık ki, biz bunun tam tersini görüyoruz. O şiirin son mısrasına dikkat edelim:

Çarx herlendi, kara geldi sene yaz,
Xetalı gerdişden axtar sen ayaz.
Novres İman derdin desin sene, yaz,
Hesreti sinende kala, yar, kala (Namazov, 2018: 239).

Tüm literatürde esasen koşma şeklinde yazıldığı belirtilse de, günümüzde çeşitli şekillerde dudak degmez şiir örneklerine rastlıyoruz. Dudak degmez koşma, dudak degmez geraylı, dudak degmez divani ve b. Şamil Delıdağ klasik şekilde dudak degmezlere birçok yeni deseni ekledi. Örnekler şunları içerir: dudak degmez töreme koşma, dudak degmez evvel-axir töreme koşma, dudak degmez koşa yarpak evvel-axir töreme koşma, dudak degmez koşa yarpak koşma, dudak degmez sallama geraylı, dudak degmez töreme geraylı, dudak degmez evvel-axir töreme geraylı, dudak degmez kazel, dudak degmez töreme kazel, dudak degmez cinaslı kazel ve b. Şamil

Dalidağ'ın eserinde “Dılar niye ağladı” dudak degmez poema ile de rastlaşıyoruz (Askerov, 1998: 173-178). Tabii ki, bu gerçek bir mucize. Çünkü kabul edelim ki, üç veya beş mısralık dudak degmez şiir yazmak çok zordur, nein ki poema. Görüldüğü gibi dudak degmez şiirin yeni biçimlerinin oldukça fazla örneği vardır ve bu ayrı bir araştırma konusudur.

Yukarıda bahsedilen “töreme” kelimesi ilk olarak Şamil Dalidağ tarafından geliştirilmiştir. Töreme biçiminde şiirlere bir yenilik de bu makalenin yazarı (X.M.) tarafından yapılmıştır. Yani “tersine töreme” kelimesi tarafımızdan literatüre girmiştir. Bu Şamil Dalidağ ve Ağa Laçınli'nin yazılarında belirtilmiştir. Ağa Laçınli, Hankişi Bahtiyar'ın, bin yıllık Azerbaycan edebiyatında kimsenin kullanmadığı, şair Şamil Dalidağ'ın ve daha sonra Murvat Gadim-oğlu'nun eserlerinde şiirin “töreme” biçimine de değindiğini yazar ve elave diyor ki, Hankişi Bahtiyar hatta seleflerinden bir attım irele gederek şiirin “tersine töreme” biçimini yarattı. Kabul edilmelidir ki, bu tür “tersine töremeler” ilk olarak Khankishi Bakhtiyar tarafından yazılmıştır ve bu onun adından kaynaklanmaktadır (Memmedov, 2004: 4).

Bu makalede bugüne kadar ne Azerbaycan ne de Türk edebiyatında henüz hiçbir araştırma örneğine rastlanmamış dudak degmez atasözlerinden sohbet ediyor. Tabii ki dudak degmez atasözleri de ayrı bir araştırma konusudur. Biz sadece sorunun anonsunu veriyoruz.

Diyelim ki, Azerbaycan folklorunda, hem de Türk folklorunda yeterince dudak degmez atasözü var. Bir değil, beş değil. Bazı fikirlerimizi ve bazı örnekleri dikkatinize sunmaya çalışacağız. Bu dudak degmezler farklı temalara sahip ünitelerdir. Aşağıda Azerbaycan atasözlerinden bazı örnekler verilmiştir. Tabii ki, bu liste genişletilebilir:

- Acı acıya değer, sızlar;
- Acı acıyı açar;
- Acı çekene gerekdi;
- Ağac acı, can tatlı;
- Ağac yaş iken egiler;
- Ağır tencere geç kaynar;
- Ağır layanı ağır larlar;
- Ağız yakıcı aşı kaşık tanır;
- Akıllı kışın kaydine yayda kalar;

- Akıllının eli işler, akılsızın dili;
- Alıĝ aşıranın, alıĝını aşırarlar;
- Alınan kalar;
- Altın altın getirir, hazine de hazine;
- Altın her yerde altındı;
- Altından çarıq geysen, yene adı çarıqdır;
- Anne hakkı -Tanrı hakkı;
- Arı yalancıyı sokar;
- Arkadan keser, etegine calayar;
- Arsız yer altında gerek;
- Aslan enigi yene aslan;
- Âşık el atasıdı;
- At işler, eşek dişler;
- Ata-anne ikinci Tanrı'dır;
- Atı atası ilə tanıyarlar, katırı annesi ile;
- Atın arıĝına karı deyerler, igidin arıĝına deli;
- Atlı atını sazdiyır, atsız kıçını;
- Axçanı axça kazandırar;
- Axdı kan, çıxdı can;
- Ayırıcıya yara eksik degil;
- Ayıya dayı deyir - işi xatirine;
- Az danış, iyi danış;
- Can de, can eşit;
- Canı yanan eşek atdan yeyin geder;
- Cin ayrı, şeytan ayrı;
- Çakal sarı itin dayısıdır;
- Çala-çala çalaĝan olar;
- Çalışan kazanır;

- Çerçinin ata-annesi ayaklar altındadı;
- Çılgın kız dayısından yaşınar;
- Dağ dağa arkadı;
- Dağdan gelen dağa gider;
- Daz daznan yatdı, daz da naz atdı;
- Derin nehirler sessizce akar;
- Deryaya qetre neyler;
- Dığ-dığ kardeşi kardeşdan ayırır;
- Dil ağrıyan dişe deger;
- Dil yarası, il yarası;
- Dilin kilidi diştir;
- Diriye dirlik gerek;
- Dişi aslan da aslandı;
- Diz ağrısını can çeker;
- Ecel Tanrı'dan gelir;
- Ecele şeytandandır;
- Ehtiyac igidi de sarsıtar;
- Ehtiyat ehtiyaçtan yaranar;
- Ehtiyat igidin yaraşıkıdı;
- Ehtiyat şertdendir;
- El ağzı yel ağzı;
- El atanı hakk da atar;
- El de sizin, etek de sizin;
- El eli tanır;
- El igidleri ilə tanınır;
- El kalxdı, sen də kalx;
- El kesenin elini keserler;
- Elden kalan elli il kalar;

- Ele akız eyenin ağzı egiler;
- Ele danış yalanı, dingildesin kalanı;
- Ele de yetir, elleze de;
- Ele eden sene de eder;
- Ele ele ki, katık satan yene gelsin;
- Ele gelen kazandı;
- Ele zılxın elə də kazanı olar;
- Eli getirer, dili itirer;
- Eli taşın altındadır;
- Elieyri'nin elini keserler;
- Elin sesi gerçeğin sesi;
- Eline geleni elekden geçirir;
- Er ağlar, ersiz ağlar;
- Er gerek, tez gerek;
- Er gider, adı kalar;
- Ere giden kızların dili altında şeker gerek;
- Erkek aslan şirdi, dişi aslan şir degil?!
- Eşegin canı yandığında atdan yeyin kaçar;
- Eşek aldı, katır çıktı;
- Eşek çalışır, at yiyir;
- Eşik kar, içeri dar;
- Gec gelir, ağır gelir;
- Gecenin xeyrinden seherin şeri iyidir;
- Gelin gelin degil, geldiği yer gelindi;
- Get naxıra, gel axıra;
- Gezen ayağa taş diyer;
- Halal yi, halal danış;
- Halalzade dayıya çeker;

- Hastanın altın taxt neyine gerek?!
- Henek, henek – axırı deyenek;
- Her ağıl/ağız egni degil;
- Her igid adıyla tanınır;
- Her şey inceliğiyle sınır, insan kalınlığıyla;
- Her şeyin xiridarı gerekdi;
- Hırnan gelen zırnan geder;
- İgid arkasında igid dayanır;
- İgid egildi – kırıldı;
- İgid leqebile tanınar;
- İgid ya ter altda, ya da yer altda;
- İgid yarasına igid katlaşar;
- İgide ehtiyat şertdir;
- İgidin eli işde gerek;
- İki eli yakasındadır;
- İnsana ne gelse dilinden geler;
- İri yağış hızla keser;
- İş danışıqdan keçer;
- İş içinde iş var;
- İş işi açar;
- İş tersine gelende, xeşil de dişleri kırar;
- İşin canını iş alar;
- İşle, dişle;
- İşsizlik arsızlıq getirer;
- İşten kaçan el açar;
- İt ne kanır, kayğanax nedir?;
- İt tişiyen, igit işiyen tanınır;
- İt yala, kız şala;

- İtin adın an, ağacı eline al;
- İtin alası çakalın dayısıdı;
- İtin tişine it dayanır;
- İtsiz kendde ağaşsız gezeller;
- İyi at igidin yaraşığıdır;
- İyi ekinçi xercini yerden çıkardar;
- İyi igid dayısına çeker, xatın kız xalasına;
- İyi işçi seliçesinden tanınar;
- İyilik ayak açıb gezendi;
- İyiliyin axırını Tanrı'dan iste;
- İyiliyin ecri geler;
- Kaçağı el saxlayar;
- Kalan işe kar yağar;
- Kara incirin irisi, beyaz incirin xırdası;
- Karaltı harada – kararın orada;
- Kargâ kargayı tanır;
- Karganın sesi çıkanda kar geler;
- Karına giden kazançdı;
- Kaya dağa arkalanan;
- Kayçı gezdirdi, ignesini de itirdi;
- Kaynanalı gelinin dilinin altında şeker gerek;
- Kazının yanına tek giden razı kayıdır;
- Keçi handa, kaya handa;
- Keçi keçidi ki, yatdığı yeri tırnaklar;
- Keçi yatdığı yeri eşer, yatar;
- Kenaet xezinedi;
- Kere yiyen de çıkar yaza, tere yiyen de;
- Kesek atana taş atarlar;

- Kılıç yarası dil yarasından iyidir;
- Kılıçdan kaşık iyidir;
- Kılıçsız kırğına gitdik;
- Kış kışlağın eyler;
- Kız gerek, tez gerek;
- Kız ile altın gizlin gerek;
- Kız ile erişte, karı ilə erişte;
- Kız sesi, altın sesi;
- Kızın dili annesindedi;
- Kiri kir açar, sirri sirr;
- Kişinin alını açık gerek;
- Ne erkek, ne dişi aslan;
- Sahte dilden lal dil iyidir;
- Taş taşı kırar;
- Tatlı de, tatlı eşit;
- Tatlı yalannan acı gerçek iyidir;
- Tazıyı xaltası ilə tanırlar;
- Tek Tanrı'nın adı;
- Tere yağından saç çıkarır;
- Tez giden tez yıkılar;
- Xencer çıkdı, kan çıxdı;
- Xeyir Tanrı'dan, şer şeytandan;
- Yağ yi, yakada gez;
- Yağı yalan, kış gerçek;
- Yalançıdan it iyidir;
- Yalın katına tay aktarır;
- Yanlış da nakışdır;
- Yansın چراغی, gelsin işığı;

- Yar derdini yar çeker;
- Yar gitdi, yeri kaldı;
- Yar kadasın yar alar;
- Yara iyileşir, yeri kalır;
- Yara yetişendedeşiler;
- Yaş ağac tez egiler;
- Yaş taneden taşlı tane iyidir.
- Yatağan aslandan gezeyen it iyidir;
- Yayda işler; kışda dişler;
- Yaz ekinçi, kış dilençi;
- Yaz yağışı tez geçer;
- Yeesiz it serçedən kaçar;
- Yeesiz ite daş atallar.
- Yel ile gelen sel ile gider;
- Yersiz geldi, yerli kaç;
- Yılanın akına da lanet, karasına da;
- Yılanın zeherrisi taş altındadı;
- Yiyene Allah yetirer;
- Zarlıq hakk dergahında gerek;
- Zehir geldiğinde ağrı kaçar.

Şimdi de dudak degmez Türk atasözlerinden bazı örnekleri dikkatinize sunuyoruz:

- Acele işe şeytan karışır;
- Aç esner, aşık gerinir;
- Ağaç yaş iken eğilir;
- Ağzı açık ayran delisi;
- Ağzı çelikli;
- Ağzı kara;
- Ağzını hayra aç;

- Ağzının kaşığı değildir;
- Ak ile karayı seçti;
- Akın adı, karanın tadı;
- Akli yelken etti;
- Alay geçirir;
- Anasını ağlattı;
- Anasının nikahını ister;
- Ar yılı değil, kar yılı;
- Arslan yatağında, yiğit çağında;
- At izi, it izine karıştı;
- Ateşi ateşine;
- Candan aziz diyen gerek;
- Canlı cenaze;
- Ceht ile sıçan tahtayı deler;
- Cins, cinse çeker;
- Çantada keklik;
- Çenesine hırsız taşı;
- Dağdan gelen dağa gider;
- Danışan dağı aşmış;
- Dediği geldi çıktı;
- Dikene tıraş;
- Dikiş kaldı;
- Dil ağrıyan dişe gider;
- Dil, kılıçtan keskindir;
- Dişini saydırır;
- El, elin aynasıdır;
- Ele eden, sana da eder;
- Eli açık;

- Elin acısı ele gece gelir;
- Elin derdi ele yalan gelir;
- Elinden gelse canını alır;
- Erteye kalan arkaya kalır;
- Eski ağıza, yeni taam;
- Eski saraydan zekat çıktı;
- Eski şehre yeni adet;
- Et kanlı, yiğit canlı gerek;
- Etekleri ıslık çalar;
- Etekleri zil çalar;
- Etle tırnak, ara yere giren kırnak;
- Geç, geçenden;
- Geldi, geçti kızılıcık;
- Gelen gideni aratır;
- Gençliğin lezzeti dinçliktir;
- Hac hakkı tanrı hakkıdır;
- Haddeden, ciddeyi seyir eyler;
- Hangi taşı kaldırsalar altından çıkar;
- Her şey incelikten, insan kalınlıktan kırılır;
- Her şey yerinde yakışır;
- Her telden çalar;
- Herkes kendi gıcışan yerini kaşır;
- Herkesin canı tatlıdır;
- Hileden sakınan azdır;
- İğne deliğinden Hindistanı seyr eder;
- İhtiyar genç alırsa el alır;
- İki ayaklı eşek;
- İki eli kandadır;

- İleti aşka, ilaç ne kar eder;
- İnci isteyen denize dalar;
- İnsan, insanın şeytanıdır;
- İrzısdan ırzını satın al;
- İş çığırından çıktı;
- İş işten geçti;
- İşin iyisi altı ayda çıkar;
- İşledikçe ışılar;
- İşleyen anahtar ışılar;
- İştah, dışın altındadır;
- Kale içinden alınır;
- Kanı sıcak;
- Kantarını attı;
- Kar, ziyanın kardeşidir;
- Kara cahil;
- Karga derneği;
- Karınca kaderince;
- Karınca kanatlandı;
- Kaynata zırlıtı;
- Kedinin ayağı kaç?
- Kılı kırk yarar;
- Kılıcını arşa astı;
- Kılıç hakkı için;
- Kişi arkadaşından azar;
- Kişi kendi izzetini kendi artırır;
- Kişinin iradatı kendi elindedir;
- Naçızden kendini sakın;
- Ne yardan geçer, ne serden;

- Saksagan akıllı;
- Saygısız ağız anahtarsız açılır;
- Sen kazan, sen ye;
- Senden gelecek hayır allahdan gelsin;
- Sicağı geçti;
- Sıcağı sıcağına;
- Şecaat hilkat;
- Şeriat zahiredir;
- Şeytana çarığı ters giydirir;
- Şeytanları kendi içlerinde;
- Şişeyi dışından yalar;
- Tartılırsan denginle tartıl;
- Taş atar;
- Taş dikti;
- Taş yerinde ağırdır;
- Tatlı dil yılanı delikten çıkarır;
- Tel kırdı;
- Tereciye tere satar;
- Tırnak takar;
- Yağar, eser, gidilir;
- Yakışmış kart eşeğe kaşağı;
- Yalan dağarcığı;
- Yaş ağaç tez eğilir;
- Yaşadığı kardır;
- Yaz ile kış ayrılır;
- Yedi denizin attığı;
- Yel kayadan ne alır?
- Yer yarıldı, yere geçti;

- Yerinde yellər eser;
- Yiğit yarasına, yiğit katlanır;
- Zarar ziyan insan içindir;
- Zılgıt yedi.

Son olarak şu satırların müellifinin kaleme aldığı iki atasözünün lirik varyantlarına dikkat edelim:

- Heyatın ne kadar keçse de ağır,
Yene de sen Kadir Allah'ı çağır.
- Atalar deyeni saxlasan yadda,
Yaxşılıq karşına çıxar hayatda.

Elbette tüm atasözlerini dudak degmez şeklinde yaza biliriz.

Böylece tüm Türk folklorunun ayrılmaz bir parçası olan “dudak degmez” örneklerin çeşitliliğine tanık oluyoruz. Bu da kelimenin tam anlamıyla folklorumuz için yeni bir olay, yeni bir örnek, farklı bir zihinsel ve ruhsal söylem, yeni bir düşünme paradigması, ulusal enerji düşünce sistemimizin etnokozmik davranış kodlarından biri. Elbette yukarıdakiler, Türk ve Azerbaycan etnokültürel düşünce sisteminin özünü ve dolayısıyla fenomenolojik biliş tarafından belirlenen dünya yasalarının özünü tasavvur etmek ve anlamak açısından çok ilginçtir. Bunları sistematik olarak incelemek ve genç nesillere aşlamak önemlidir. Çünkü yapılan işin genellenmesi, var olan temel üzerine araştırma yapılması, yaşananların bir bütün olarak sunulması zamanın ve gerçeğin bir gereğidir.

KAYNAKÇA

Âşık Alesker. (2004). *Eserleri*. Bakı: Doğu-Batı.

Âşık Alı. (2006). *Eserleri*. Bakı: Avrasiya press.

Askerov, Ş, (1998). *Dodakdegmezler*. Bakı: Çıraq.Babazadə B. (2008). *Literatürde lirik türü*.

Bakı: Bakü Üniversitesi.

Elçin, KuliyeV. (1993). *Özümüz ve sözümüz*. Bakı: Azərneşr.

Kasımlı, M, Allahmanlı, M, (2018). *Aşık şeirin poetik biçimleri və çeşitleri*. Bakı: Elm ve təhsil.

Memmedov, X, (2004). *Dağlar beni kocaltdı*. Bakı: Şirvanneşr.

- Mir Celal, Xelilov P, (1988). Edebiyyatşünaslığın temelleri. Bakı: Egitim.
- Paşayev, S, (2010). *Azərbaycan aşık poeziyasında və yazılı poeziyada texnisin inkişaf tarixi*". Gence, GDU neşriyyatı.
- Sazlı-sözlü Göyçə*. (2018). Bakı: Elm və təhsil.
- Zelimxan Yakub. (1997). Bir eli toprakda, bir eli hakda. Bakı: Azərbaycan.